

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Woordgebruik in de sociale wetenschappen: het geval van 'positieve vrede'

Houweling, H.W.; Siccama, J.G.

Citation

Houweling, H. W., & Siccama, J. G. (1978). Woordgebruik in de sociale wetenschappen: het geval van 'positieve vrede'. *Acta Politica*, 13: 1978(2), 261-274. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3451847>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3451847>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

- Kuypers, G., *De verhouding van regering, Staten-Generaal en kiezer*, 1969.
- Leibholz, G., Die Kontrollfunktion der Parlaments, in: *Macht und Ohnmacht der Parlamente*, 1965.
- Loewenstein, K., *Verfassungsrecht und Verfassungspraxis der Vereinigten Staaten*, 1959.
- Loewenstein, K., *Der Britische Parlamentarismus*, 1964.
- Mackintosh, K., *The British Cabinet*, sec. ed.
- Materialien Deutscher Bundestag*, nr. 33: Die Ausschüsse des Deutschen Bundestages, 1.-7. Wahlperiode.
- Maunz, T., Dürig, G. und Herzog, R., *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*, 1974.
- Meyer, F., *Die Untersuchungskompetenzen des Amerikanischen Kongresses*, 1968.
- Oud, P. J., *Het constitutioneel recht van het Koninkrijk der Nederlanden*, 1948.
- Partsch, K. J., *Empfiehl es sich Funktion, Struktur und Verfahren der parlamentarischen Untersuchungsausschüsse grundlegend zu ändern?*, 1964.
- Pippel, J. G., *Het Reglement van Orde van de Tweede Kamer der Staten-Generaal*, 3e druk, 1950.
- Pot, C. W. v. d., en A. M. Donner, *Handboek van het Nederlandse Staatsrecht*, 9e druk, 1972.
- Putten, J. van, *Demokratie in Nederland*, 1975.
- Schendelen, M. P. C. M. van, *Parlementaire informatie, besluitvorming en vertegenwoordiging*, 1975.
- Schnabel, E., *Der parlamentarische Untersuchungsausschuss — ein wirksames Kontroll- und Informationsorgan des Parlaments?*, 1969.
- Steffani, W., *Die Untersuchungsausschüsse der Preussischen Landtage zur Zeit der Weimarer Republik*, 1960.
- Steffani, W., *Über die parlamentarischen Untersuchungsausschüsse*, in: K. Kluxen (Hrsg.), *Parlamentarismus*, 1967.
- Visscher, G., Wijziging van de Enquêwet, in: *Acta Politica*, 1976, nr. 4.
- Weber, M., *Parlament und Regierung im neugeordneten Deutschland*, in: *Gesammelte politische Schriften*, 2e druk, 1958.
- Weber, M., *Soziologie, Analysen, Politik*, p. 97-151: Über einige Kategorien der verstehenden Soziologie, 1956.
- Zeitschrift für Parlamentsfragen*, 1972, nr. 4 en 1974 nr. 4.
- Zur Sache*, 1973 nr. 1: Fragen der Verfassungsreform.

Naschrift

De opzienbarende brief van de verenigingen van belastinginspecteurs over een te houden parlementaire enquête naar eventuele onoirbare gedragingen van leden van de wetgevende macht, de z.g. koopsompolis-affaire, kon niet meer in de tekst van dit artikel verwerkt worden. Op 9 febr. j.l. belastte de Kamervoorzitter een zg. commissie van drie met het onderzoek in deze zaak.

Op 4 april spraken enkele kamercommissies zich bovendien uit voor een onderzoek naar de Israël-boycot door het Nederlandse bedrijfsleven. De regering had inmiddels laten weten niets voor een onderzoek te voelen. Het is zeer goed mogelijk dat de Tweede Kamer binnen afzienbare tijd zal besluiten een parlementaire enquête naar deze zaak te houden.

Woordgebruik in de sociale wetenschappen: het geval van 'positieve vrede'

door H. W. Houweling en J. G. Siccama*

1 Inleiding

Omdat de vraag naar wat iets *is* te allen tijde onbeantwoordbaar blijft dreigen definitiekwesties alras te verzanden in onvruchtbare discussies over de betekenis van woorden. De wetenschappelijke onderzoeker kan door deze woordenkwesties van zijn eigenlijke taak — het verrichten van onderzoek — worden afgehouden.

Toch is het van groot belang te weten wat iemand binnen zijn theorie onder een bepaald begrip verstaat. Dat kan en dient hij met een definitie aan te geven, opdat de lezer nauwkeurig weet waarover in een wetenschappelijk betoog wordt gesproken. Op grond van deze overweging liet b.v. S. Kleerekoper zijn exercities over de werking van de economie voorafgaan door een samenhangend geheel van omschrijvingen (Kleerekoper, 1956, hoofdstukken 1 en 2). Kleerekoper verdedigde hierbij de opvatting dat een definitie uitsluitend de functie van *terminus technicus* vervult en dat het derhalve aanbeveling verdient wetenschappelijke termen zorgvuldig te onderscheiden van de betekenis van termen in het dagelijkse spraakgebruik.

In de 'jongere' sociale wetenschappen, zoals de politicologie en de polemologie, wordt — in tegenstelling tot de economie — een groot deel van het inzicht in de sociale werkelijkheid nog uitsluitend verkregen door middel van de begrippenstelsels zelve. In die 'nieuwe' sociale wetenschappen is er derhalve nog een extra reden voor het belang van definities. Deze tweede overweging bracht A. Nuis er zelfs toe, in tegenstelling tot Kleerekoper, in deze vakken juist wel aansluiting bij het gewone spraakgebruik te bepleiten:

'Als definities en vreemde woorden geen blijvende bescherming bieden tegen dubbelzinnigheid en vertroebelende suggesties, dan is het over het algemeen verstandig het gevaar tegemoet te vluchten en zo dicht mogelijk in de buurt te blijven van het dagelijkse spraakgebruik. Dat is natuurlijk dubbelzinnig, maar

* De schrijvers danken mr. S. Rozemond, verbonden aan het Nederlands Instituut voor Vredesvraagstukken, voor zijn waardevolle kanttekeningen bij de eerste versie van dit artikel.

het is tenminste een dubbelzinnigheid die vertrouwd is, en waartegen de waakzaamheid niet gauw zal verslappen. Bovendien heeft het voordelen om zonder vakwoordenboek begrepen te worden'. (Nuis, 1966/67, p. 264).

Naast de onvermijdelijkheid van het ontstaan van 'bijbetekenissen, bijzondere gevoelsladingen, associaties' bij elk woordgebruik signaleert Nuis in navolging van R. N. Spann eveneens 'twee botsende stromingen in het hedendaagse politicologische jargon':

'In de eerste plaats is er de bekende verbale natuurwetenschappelijkheid, die een voorliefde heeft voor woorden als 'rigor', 'tool', 'discipline', 'data', 'stimulus', 'systematic'. De andere stroming is niet zo dikwijls door hekelars gesignaleerd. Spann vond er, door een tikfout zoals hij schrijft, een passende benaming voor: 'charmismatic'. Het is een artistiek en profetisch getint jargon dat te herkennen valt aan termen als 'style', 'quest', 'flexible', 'exploration', 'intimately', 'coherence', 'unique', 'paradox', 'creative', 'myth', 'elusive', 'sensitive', 'heroic', 'inner', 'vitality' en 'imagination' (Nuis, 1966/67, p. 260).

In de controversen die sinds de jaren van de 'studentenrevolutie' zijn opgebloeid heeft het woordgebruik nog aan betekenis gewonnen. Ter onderscheiding met de 'burgerlijke economie' werd b.v. de 'marxistische economie' aangediend, waarin termen als 'winst', 'economische machtspositie' en 'aantal werklozen' vervangen bleken door de woorden 'meerwaarde', 'uitbuiting' en 'Reservearmee'. Veel opgang maakten ook de paradigma-discussies, waarin via een bepaalde schematisering van het vakgebied een 'traditionele benadering' tegen een veelbelovende term (b.v. 'transnational politics' bij Leurdijk, 1974, of 'peace research' bij Tromp, 1977) pleegt te worden afgezet. Gemeenschappelijk in de discussies over theoretische stromingen is dat één of enkele begrippen richtinggevend worden geacht. Zij bestempelen ('coinen') als het ware de stroming. We kunnen ons overigens afvragen of de verschillen tussen de theoretische stromingen in de meeste gevallen veel méér inhouden dan een verschil in jargon.

2 'Positieve vrede'

Een schoolvoorbeeld van een pleidooi voor heroriëntatie van een wetenschapsgebied dat uitloopt op de introductie van een nieuwe term is Galtung's herdefiniëring van het vredesbegrip. Galtung zet zich af tegen de in het onderzoek naar het ontstaan van oorlogen gangbare opvatting dat vrede dient te worden begrepen als de afwezigheid van lichamelijk geweld. In het artikel 'Violence, peace and peace research', waarin de Noorse polemoloog zijn opvattingen het meest uitvoerig weergeeft (Galtung, 1969) stelt hij om te beginnen de volgende definitie van geweld voor:

'Violence is here defined as the cause of the difference between the potential

and the actual, between what could have been and what is. Violence is that which increases the distance between the potential and the actual, and which impedes the decrease of this distance (...)'.

Ter toelichting merkt Galtung verder onder meer op:

'If insight and/or resources are *monopolized* by a group or class or are *used for other purposes*, then the actual level falls below the potential level, and violence is present in the system' (Galtung, 1969, p. 168, 169).

Galtung brengt in geweldsrelaties een onderverdeling aan tussen 'personal or direct violence' and 'structural or indirect violence'. Bij 'direct or personal violence' gaat het om

'the narrow concept of violence — according to which violence is *somatic* incapacitation, or deprivation of health alone (with killing as the extreme form), at the hands of an actor who intends this to be consequence'. (Galtung, 1969, p. 168).

Als 'direct violence' ontbreekt, spreekt Galtung van 'negative peace'. Dit negatieve vredesbegrip staat centraal in het empirisch oorlogsonderzoek. Veel belangrijker — maar in polemologisch onderzoek zijns inziens verwaarloosd — acht Galtung het 'structural or indirect violence'. In dit geweldstype

'(...) there may not be any person who directly harms another person in the structure. The violence is built into the structure and shows up as unequal power and consequently as unequal life chances'. (Galtung, 1969, p. 171).

Anders dan bij persoonlijk geweld is het bij structureel geweld dus niet mogelijk de afstand tussen het potentieel mogelijke en het feitelijk bestaande te herleiden tot gedrag en intentie van afzonderlijke personen. Als 'structural violence' ontbreekt spreekt Galtung van 'positive peace', ook wel aangeduid als 'social justice'. Er is sprake van vrede wanneer zowel het persoonlijke als het structurele geweld ontbreken. Ondanks de verruiming van het vredesbegrip blijft vrede dus betekenen: de afwezigheid van geweld.

Galtung's alternatief is vooral in Scandinavië en West Europa voor zwaarwegende kritiek op het geweldonderzoek aangezien. Dencik heeft op basis van Galtung's begripsvorming zelfs een dichotomie geconstrueerd die hij laat bestaan uit 'conservatieve polemologie' en 'radicale of revolutionaire polemologie'. De 'radicale of revolutionaire polemologie' kan volgens deze auteur ook 'militante polemologie' worden genoemd. (Dencik, 1973).

Naar onze mening is Galtung's poging om het begrip vrede te herdefiniëren niet geslaagd. Met het oog op de grote betekenis die aan de door hem geïntroduceerde terminologie — ook in Nederland (zie daartoe b.v. recentelijk nog Snapper, 1978, p. 10) — is toegekend zal deze stelling vrij uitvoerig beargumenteerd worden. Onze kritiek valt uiteen in drie onderdelen: (1) het feit dat Galtung ten onrechte voorbijgaat aan het onderscheid tussen zaak- en

woorddefinities in zijn definitie van 'geweld'; (2) het ten onrechte buiten beschouwing blijven van kenmerken van de maatschappelijke orde in Galtung's definitie van 'geweld'; (3) bezwaren tegen het onderscheid tussen 'persoonlijk' en 'structureel' geweld.

3 Kritiek op het begrip 'positieve vrede'

3.1 — Galtung's begripsvorming is onbevredigend omdat hij een zaakdefinitie van geweld bekritiseert met behulp van een woorddefinitie (Zwart, 1967, pp. 5 e.v.). Zaakdefinities zijn eigenlijk proposities. Ze omschrijven een bepaalde klasse van verschijnselen door het noemen van definiërende kenmerken. Op grond van de beschrijving van deze kenmerken kan de klasse van verschijnselen worden onderscheiden van andere klassen van verschijnselen. Zaakdefinities doen uitspraken over de werkelijkheid en kunnen dus juist of onjuist worden bevonden. Galtung's definitie van 'direct or personal violence' is een zaakdefinitie: van dit type geweldrelaties wordt een beschrijving gegeven aan de hand van een aantal waarneembare kenmerken, zoals 'burning', 'piercing', 'crushing' etc.

Omdat een zaakdefinitie een beschrijving geeft van een verschijnsel dat zich in de werkelijkheid voordoet kan over zaakdefinities gemakkelijk onenigheid bestaan. Het is immers zeer wel mogelijk dat van een bepaalde combinatie van kenmerken ten onrechte wordt aangenomen dat het om definiërende kenmerken gaat. Dit doet zich b.v. voor als de betreffende combinatie van definiërende kenmerken ook bij een andere klasse van verschijnselen wordt aangetroffen. Zo kan de definitie van 'mens' waarin 'tweevoetigheid' en 'rechttoppen' als definiërende kenmerken worden genoemd minder bruikbaar worden bevonden omdat ook andere organismen — zoals pinguïns — aan deze kenmerken voldoen. Voorts kan over de toepasbaarheid van een zaakdefinitie op een bepaald systeem onenigheid ontstaan doordat het betreffende systeem slechts in beperkte mate voor waarneming toegankelijk is. Zo bleek de oorspronkelijke definitie van atoom als kleinste deeltje (een zaakdefinitie dus) later minder bruikbaar te zijn omdat atomen wel gesplitst bleken te kunnen worden. Voor Galtung's definitie van 'personal violence' geldt dit bezwaar echter nauwelijks: het is voor de geoefende waarnemer heel wel mogelijk vast te stellen of b.v. in Cambodja of Oeganda direct geweld wordt toegepast — als hij daartoe ten minste in staat wordt gesteld. De beschrijving van de regeringen van die landen als 'gewelddadig' kan dus juist of onjuist worden bevonden. Eveneens kan met de definitie van 'personal violence' eenduidig worden vastgesteld of de betrekkingen tussen landen op een bepaald moment al dan niet 'vreedzaam' zijn.

Bij Galtung's definitie van 'geweld' (die naast het 'directe' ook het 'structu-

rele' geweld omvat) gaat het daarentegen om een woorddefinitie. Eigenlijk is alleen een woorddefinitie een definitie in de ware zin des woords, en strikt genomen is het dus onjuist de omschrijving van een of andere zaak een definitie te noemen. Woorddefinities worden ingevoerd omdat dit nuttig lijkt bij de ontwikkeling van een theorie — niet omdat ze een propositie doen over de werkelijkheid. Een woorddefinitie kan derhalve niet waar of onwaar worden genoemd; zij kan alleen maar goed of slecht worden gevonden naar gelang zij al of niet bruikbaar is in theoretisch opzicht (of vanuit logisch oogpunt: zij mag b.v. niet circulair zijn). Dat de definitie van 'geweld' door Galtung een woorddefinitie is blijkt uit de onmogelijkheid een waarnemingsoperatie uit te voeren waarin kan worden vastgesteld of een verschil tussen het potentieel te realiseren en het feitelijk gerealiseerde aanwezig is. Immers: wat betekent 'potential'? Is dat beter of alleen maar anders? Aangezien alles altijd anders had kunnen zijn zou er per definitie altijd structureel geweld bestaan, zelfs in de ideale maatschappij. Maar ook als Galtung met 'potential' het bereikbaar betere bedoelt dient dit bereikbaar betere nader te worden geoperationaliseerd vooraleer gesproken kan worden van indicatoren die theorie en empirie verbinden. Wie beoordeelt immers wat bereikbaar is, laat staan wat beter is. De validiteit van operationalisaties van het bereikbaar betere, waartoe recentelijk een aanzet is gegeven (Høivik, 1977), is natuurlijk steeds problematisch. Omdat 'geweld' onmiskenbaar verwijst naar een verschijnsel in de werkelijkheid dient de definitie van geweld naar onze mening een zaakdefinitie te zijn. In ieder geval is het ineffectief om — zoals Galtung doet — een woorddefinitie in de plaats te stellen van een zaakdefinitie. Theoretische constructen alléén plegen de werkelijkheid nu eenmaal niet te verklaren, laat staan te veranderen.

3.2 — Het tweede bezwaar tegen Galtung's definitie van 'geweld' betreft het feit dat hij ten onrechte voorbijgaat aan eigenschappen van de politieke en economische orde.

In de gegeven definitie van 'geweld' laat Galtung elke verwijzing naar de eenheid waarvoor de 'actual' en potential realizations' geacht worden te gelden achterwege. Ofschoon het begrip 'structuur' anders doet vermoeden, speelt de maatschappelijke orde in Galtung's definitie van geweld kennelijk geen rol. In de voorbeelden die Galtung van geweld noemt (o.m. 'man die zijn vrouw slaat' en 'analfabetisme') hebben de begrippen 'actual' en 'potential realizations' namelijk betrekking op individuen. Naar onze mening is het echter ontoelaatbaar 'geweld' in de zin die Galtung aan dit begrip geeft los te zien van het sociale stelsel waarvan zij deel uitmaken.

Dit laat zich inzien met behulp van het voorbeeld van de arbeidsverdeling. Stel b.v. dat in een samenleving op grote schaal boeren worden omgeschoold

tot polemoloog. Volgens Galtung zou als gevolg van dit omscholingsprogramma de discrepantie tussen het feitelijke en het mogelijke kunnen afnemen (b.v. in intellectueel opzicht). Maar een dergelijke maatschappij zou spoedig getroffen worden door hongersnoden, waardoor de levensverwachting — ook die van polemologen — afneemt. Kennelijk vereist de afwezigheid van 'geweld' in de ruime zin dus dat een bepaald deel van de beroepsbevolking zich op de voedselvoorziening toelegt. Hieruit blijkt dat men de begrippen 'actual' en 'potential realizations' niet uitsluitend betrekking kan laten hebben op individuen, maar dat men ook de inrichting van de samenleving in beschouwing moet nemen.

We stuiten hier op vraagstukken die voornamelijk in de theorie van de economische orde hun behandeling vinden (zie b.v. Van den Doel, 1971 en Sharp 1973). In deze tak van de economische wetenschap bestaan twee ideaaltypische wegen om het door Galtung veronachtzaamde probleem aan te vatten. In de eerste oplossing kent men aan de samenleving een 'designing mind' in de vorm van een regering toe. Deze regering heeft informatie over (a) de 'potential realizations' van alle personen binnen haar machtsbereik; (b) de noodzakelijke hoeveelheid arbeid van elke soort die vereist is om de welvaart van de samenleving als geheel zo groot mogelijk te maken.

Op grond van deze informatie kan de regering de allocatie van personen over de verschillende beroepsgroepen regelen op de wijze die maatschappelijk het meest gewenst wordt geacht. Dat met deze toedeling bereikt wordt dat voor elk individu de afstand tussen het potentieel mogelijke en het feitelijk bestaande wordt opgeheven is uiterst onwaarschijnlijk. 'Geweld' kan in zo'n centraal geleide volkshuishouding, die Galtung waarschijnlijk ook om andere redenen zou verafschuwen, dus nog steeds voorkomen.

In de tweede oplossing wordt het volkomen aan de individuen zelf overgelaten om hun 'potential realizations' na te streven met behulp van informatie over alternatieven en kansen op succes, die door henzelf is verzameld. Een dergelijke samenleving zonder overheid zal gekenmerkt zijn door cumulatieve ongelijkheid, conjuncturele crises en negatieve externe effecten, zodat Galtung's voorkeur evenmin naar een dergelijke maatschappelijke ordening zal uitgaan.

Tussenoplossingen zijn er natuurlijk ook. Kernpunt is echter dat ook deze voorstellen — zoals Tinbergens optimale graad van (de)centralisatie — refereren aan kenmerken van een samenleving als geheel en dat men in de verklaring van geweldgedrag dus niet — zoals Galtung doet — bij de 'actual' en 'potential realizations' van afzonderlijke personen kan blijven staan.

3.3 — Ons derde bezwaar geldt niet — zoals de beide eerste tegenwerpingen — de definitie van 'geweld' die Galtung opstelt, maar het door hem aangebrach-

te onderscheid tussen 'persoonlijk' en 'structureel' geweld. Genoemd is al dat Galtung voor deze onderscheiding het criterium 'aanwezigheid/afwezigheid van een actor met intentie' hanteert.¹ Uit zijn voorbeelden blijkt dat de schaal van geweldgebruik voor 'personal violence' niet van belang is: zowel 'oorlog' als 'vrouw die man slaat' vallen in deze categorie. Galtung geeft juist de voorkeur aan het adjectief 'personal' boven het adjectief 'individual' omdat óók groepen 'personal violence' kunnen bedrijven: namelijk in het geval dat zij over een besluitvormingsmechanisme beschikken. Met deze formulering plaatst Galtung 'personal violence' in de traditie van Von Clausewitz, volgens welke oorlog niets anders is dan de 'voortzetting van politiek met inmenging van andere middelen'. In deze traditie vinden ontstaan, verloop en beëindiging van oorlogen hun beginpunt in voorafgaande mentale processen bij de nationale besluitvormer(s). De nationale besluitvormers slagen er volgens deze opvatting in de toekomst te scheppen naar eigen voorkeur en oorlog dient hun hierbij als middel.

Naar onze mening is deze visie waarin oorlog wordt aangemerkt als instrument bij het realiseren van nationale belangen voor doeleinden van polemologisch onderzoek volstrekt onbevredigend. Dit moge blijken uit een voorbeeld dat gebaseerd is op een statistische studie over oorlogen in de periode 1816-1965 (Singer and Small, 1972).

Uit waarnemingen blijkt dan dat Engeland 409,8 maanden oorlog voerde en Zweden 0 maanden. In de gedachtengang van Galtung zou dit meebrengen dat voor de actor 'Engeland' gedurende 409,8 maanden de intentie tot 'personal violence' aanwezig was, maar voor de actor 'Zweden' over hetzelfde tijdvak gedurende 0 maanden. Het verhullende van bovenstaande subject-taal blijkt dan alras te bestaan uit het ontbreken van een analyse van de *omstandigheden* waaronder de intentie tot 'personal violence' optreedt. Voor onderzoek is het nodig dat de actoren in een krachtenveld worden geplaatst, d.w.z. dat onafhankelijke variabelen worden gespecificeerd die licht werpen op het verschil in gedrag tussen Engeland en Zweden. Uiteraard dienen deze variabelen te bestaan uit waarnemingselementen. Het uitwijken naar de niet waarneembare entiteit 'intentie' geeft dus dan dat de auteur weigert op zoek te gaan naar onafhankelijke variabelen voor het gedrag dat wordt bestudeerd. Bij 'structural violence' ontbreekt de 'actor met intentie'. Het geweld is hier kenmerk van het sociale stelsel en kan niet worden toegeschreven aan bij naam te noemen personen. In tegenstelling tot 'personal violence' blijkt bij 'structural violence' dus sprake te zijn van handelende eenheden die niet weten wat zij doen: hun gedrag wordt a.h.w. achter hun rug om bepaald door aspecten van het maatschappelijk bestel waarvan zij deel uitmaken. Voor dit type van geweld kan men dus zeggen dat de structuur het gedrag bepaalt. Deze opvatting vinden we terug bij hen die menen dat oorlogen b.v. sociologische oor-

zaken hebben. Zij betwisten geenszins dat oorlogen uiteindelijk door individuen 'gemaakt' worden. Wel wordt in de voorstelling dat oorlogen 'oorzaken' hebben ontkend dat (a) besluitvormingsprocessen het voordehandliggend begrip van onderzoek zouden zijn, en (b) dat besluitvormingsprocessen niet zelf óók door externe omstandigheden zouden worden bepaald.

Het onbevredigende van het door Galtung op deze wijze aangebrachte onderscheid tussen 'personal' en 'structural' violence blijkt nu uit de implicatie dat de relaties tussen deze twee vormen van 'geweld' niet langer voorwerp van onderzoek kunnen zijn. Het door de 'social structure' bepaalde bestanddeel 'structural violence' van de totale hoeveelheid 'violence' varieert met andere grootheden dan de hoeveelheid 'personal violence'. De hoeveelheid 'personal violence' kan op zijn beurt evenmin ooit invloed hebben op de hoeveelheid 'structural violence': per definitie richt 'personal violence' zich tegen met name genoemde subjecten en niet tegen de 'social structure' die de 'structural violence' determineert. 'Structural violence' kan bijgevolg volgens Galtung onmogelijk door eliminatie van personen worden beïnvloed.

Zoals wij hebben proberen aan te geven gaat achter het onderscheid tussen 'personal violence' en 'structural violence' een verschil in uitgangspunten bij de verklaring van geweldrelaties schuil. In eerdere publicaties (Siccama, 1977, en Houweling en Siccama, 1977) zijn deze alternatieven tot theorievorming aangeduid als de instrumentele (doel-middel-) versus de causaal-empirische (oorzaken-) denkrichting in het polemologisch onderzoek, terwijl men ook nog heel goed kan volhouden dat het niet twee soorten gedrag maar uitsluitend twee soorten taalgebruik betreft.²

Galtung's misvatting bestaat dus uit het overbrengen van een onderscheid tussen theoretische alternatieven op een onderscheid tussen geweldsrelaties. Door de begripsmatige loskoppeling van 'personal violence' en 'structural violence' komt ook Galtung's discussie over de mogelijke relaties tussen deze twee geweldtypen in het luchtledige te hangen.

4 Verdere discussie

Curieus is dat het onderscheid tussen '*positive peace*' en '*negative peace*' geenszins de originaliteit toekomt die Galtung en de anderen hieraan toekennen. Deze begrippen worden reeds uitvoerig in het inmiddels klassiek geworden handboek van Quincy Wright (Wright, 1965²) besproken. In zijn uiteenzetting merkt Wright op dat de betekenis van 'vrede' als uitsluitend de afwezigheid van 'oorlog' niet bijzonder voldoet. In werkelijkheid blijken perioden van 'vrede' in het internationale stelsel steeds te worden afgewisseld met perioden van 'oorlog'. 'Negatieve vrede' geeft dan aan dat perioden van vrede tot dusverre perioden tussen oorlogen bleken te zijn. Met 'positieve vrede' be-

nadrukt Wright echter de mogelijkheid om de oorzaken van 'oorlogsperioden' te zoeken in 'vredesperioden'. 'Vredesperioden' worden op hun beurt al dikwijls door onderhandelingen tijdens oorlogen voorbereid en in deze vredesperioden vinden voorts de gevolgen van 'oorlogsperioden' weer hun weerslag. De term 'positieve vrede' drukt dus bij Wright de hoop uit dat de resultaten van polemologisch onderzoek de mens in staat zullen stellen de vrede zó te organiseren dat oorlogsveroorzakende factoren hierin niet langer aanwezig zijn. In dit spraakgebruik is het niet alleen onjuist, maar vooral kortzichtig, van *alternatieve* vredesbegrippen te spreken.

Uit onze beschouwing over de door Galtung ontkennde relatie tussen direct en indirect geweld valt op te maken dat de begripsvorming ten aanzien van 'geweld' en 'vrede' gevolgen heeft voor de *onderzoeksstrategie* binnen de polemologie. Zo motiveren Deutsch en Senghaas hun keuze voor een 'minimalistische definitie' van de begrippen 'oorlog' en 'vrede' als volgt:

"To call all violence "war" and all injustice and oppression "structural violence" (...) would bring to social science more confusion than assistance. The definition of war we have accepted implies a minimal definition of peace. We call 'peace' any state of affairs in which no large numbers of people are killed in battles organized, prepared and legitimized by governments or quasi-governments. (...) The main threats of war and of destruction of mankind do not come from the struggles of poor peasant guerrillas (...). Rather, the main threats of war come from the clashes among large powers most often relatively rich (...)." (Deutsch en Senghaas, 1973, pp. 277-278).

'War' en 'social injustice' (dit laatste in de vorm van 'starvation, oppression and the like') worden volgens deze auteurs bepaald door verschillende 'specific conditions'. In overeenstemming met hun ontkenning van een verband tussen oorlog en sociale onrechtvaardigheid menen Deutsch en Senghaas tevens dat voor deze kwalen uiteenlopende 'specific ways' van bestrijding bestaan.

J. David Singer, die in zijn kwantitatieve onderzoek naar oorlog eveneens 'minimalistische definities' hanteert, acht het oorlogsverschijnsel — ook als daadwerkelijke oorlogvoering tijdelijk achterwege blijft — daarentegen een belemmering voor het totstandkomen van een rechtvaardige sociale orde:

"(...) As long as war is a regular mode of human problem-solving and its legitimacy remains virtually unchallenged — people and resources will continue to be mobilized for war. The material and psychological consequences of such continuing mobilization can hardly be conducive to growth of civilized discourse, generous cooperation, human liberties or economic development". (Singer, 1976, p. 8).

Singer motiveert de aanwezigheid van een relatie tussen vrede en rechtvaardigheid nog met een tweede argument:

'(...) when we encourage or implicitly condone violence (and I use the word here in its standard sense), we merely echo and help to perpetuate and legitimize those who use or threaten violence to maintain the status quo'. (Singer, 1976, p. 8).

Hoewel deze citaten illustreren dat de relatie tussen geweldgebruik en sociale rechtvaardigheid nog steeds de inzet van een debat tussen polemologen vormt (voor een eerdere bijdrage zie ook Rozemond, 1973), heeft Galtung's terminologie er toe bijgedragen dat dit debat eerder door persoonlijke getuigenissen dan door het toetsen van rivaliserende hypothesen dreigt te worden beslecht.

Zelf waakt Galtung er in het betreffende deel van zijn beschouwing zorgvuldig voor 'direct violence' als remedie tegen 'structural violence' te interpreteren, maar anderen blijken hiermee geen moeite te hebben.

Dencik onderscheidt 'echte conflictoplossing' van 'conflictbeheersing'. Ech- te conflictoplossing behelst volgens Dencik het wegnemen van de belangen- tegenstellingen:

'Het onderliggende conflict moet eerst manifest worden (wat waarschijnlijk, zo niet noodzakelijk, tengevolge van de gevestigde belangen van de conflict-partners, uit zal lopen op een min of meer gewelddadige confrontatie), en moet dan in die toestand opgelost worden'.

Dencik merkt hierover op:

'Als je polemoloog bent (...) moet je je ervan bewust zijn dat geweld in de structuur is ingebouwd, en dat er bepaalde gevallen zijn waarin een openlijke confrontatie de meest effectieve en misschien zelfs de enige manier is om bestrijding van dit structurele geweld te bewerkstelligen'. (Dencik, 1973, pp. 91, 93, 96).

Evenals Dencik pleit ook Schmid (1973, p. 8) ervoor de vredeswetenschap dienstbaar te maken aan revolutionair geweld wanneer hiermee naar zijn zeggen de mensheid (of delen daarvan) worden geëmancipeerd.

Naar onze mening verzaken deze auteurs met hun oproepen tot partijkeuze hun primaire taak als wetenschappelijk onderzoeker. Zo zou Dencik behoren na te gaan of mensen er met behulp van direct geweld in slagen de machtsongelijkheid binnen staten inderdaad te reduceren, en of zo'n grotere interne machtsgelijkheid een voorwaarde vormt voor de vrede tussen staten. Wetenschappelijk onderzoek naar de juistheid van deze hypothesen — en niet de getuigenis — lijkt hier de aangewezen weg voor de polemoloog te zijn.

Met betrekking tot de relatie tussen arme en rijke landen, een studiegebied waarop Galtung door middel van het centrum-periferiemodel zijn notie van 'structural violence' heeft trachten vorm te geven, lijkt Galtung's begripvorming evenmin een vruchtbaar uitgangspunt voor onderzoek op te leveren. Als we Boulding (1977) parafraseren komt Galtung's redenering inzake dit vraag-

stuk op de twee volgende hypothesen:

- 1 rijke gebieden in de wereld zijn welvarend dankzij de armoede die de landen van de derde wereld op grond van een militair, politiek en economisch machtsoverwicht wordt aangedaan;
- 2 rijke staten voeren tegen elkaar en tegen arme staten oorlogen om deze machtsongelijkheid in stand te houden en er zelf het meest van te profiteren.

Wanneer men het verband tussen 'oorlogen' en de verschijnselen die Galtung 'structural violence' noemt op de bovenomschreven wijze aanbrengt komt dit neer op de veronderstelling dat besluitvormers heel goed weten hoe hun belangen en doeleinden het best worden gediend, d.w.z. dat zij 'weten hoe het systeem werkt'. Een dergelijk uitgangspunt zou ertoe moeten leiden dat in de buitenlandse politiek werkzame besluitvormingsprocessen tot onderwerp van onderzoek worden gekozen. Galtung zet deze stap echter niet. Daarnaast lijkt deze veronderstelling, zelfs voor de koloniale gebiedsuitbreidingen onhoudbaar:

'The empires were a drain on the imperial countries and hindered their development'. (Boulding, 1977, p. 82).

Volgens ons heeft Boulding waarschijnlijk geen ongelijk als hij stelt dat rijken niet rijk zijn doordat de armen arm zijn (en omgekeerd):

'The rich are not rich and powerful because the poor are poor and impotent, but because the rich and the poor have participated in different dynamic processes which are not closely related (...). In the real world there is no pie, but a vast proliferation of little tarts, some growing faster than others. (...) The poor have gotter richer mainly by getting into the mainstream of increasing know-how and so increasing their productivity'. (Bouling, 1977, pp. 81-82).

Maar ook inzake dit vraagstuk lijkt onderzoek ons vruchtbaarder dan debat.

5 Slotwoord

Koch (1975, p. 21) noemt 'vrede' als een woord dat niet alleen naar feitelijkheden verwijst, maar ook een zelfstandige positieve betekenisassociatie bij de lezer of luisteraar oproept.³ In het politieke spraakgebruik wordt volgens hem maar al te vaak de feitelijke component (afwezigheid van grootscheeps geweld) losgemaakt van de positieve betekenisassociatie. Onder verwijzing naar de vele oorlogen die in het belang van de vrede worden gevoerd toont hij aan dat deze positieve betekenisassociatie kan worden gebruikt om een bepaalde gedragslijn te rechtvaardigen, die in het geheel niet overeenkomt met de feitelijke betekenis van het woord. Als de gevoelslading van 'vrede' al zo sterk is, is die van 'positieve vrede' natuurlijk nog sterker. Niet echter de vraag wat

aangenamer klinkt mag beslissend zijn voor de definitiekeuze ten aanzien van 'negatieve vrede' en 'positieve vrede'. Daar zijn woordenkwesties — ook in dit geval — te belangrijk voor. In het voorgaande is namelijk geïllustreerd dat de opkomst van de 'kritische polemologie', waarvoor termen als 'structureel geweld' en 'positieve vrede' bepalend worden geacht, tot weinig minder dan een richtingsstrijd heeft geleid.

Tot weinig minder, maar ook tot weinig méér. In de eerste plaats heeft het er namelijk alle schijn van dat de kritische polemologen voor hun gerechtvaardigde bezwaren tegen de normatieve voorschriften uit de militair-strategische denkwijze (zie hiervoor Siccama, 1977, pp. 63-65) simpelweg eigen oproepen tot partijkeuze (in de klassenstrijd, bevrijdingsoorlogen en de verhouding tussen arme en rijke landen) in de plaats hebben gesteld. In de tweede plaats — en dat achten wij van groter gewicht — bemoeilijken de door ons gesignaleerde tekortkomingen in de definities van de als nieuw aangeprezen begrippen zelf onnodig het onderzoek naar de oorzaken van geweldgebruik.

Noten

- Hierbij moet de kanttekening worden gemaakt dat Galtung naast de dichotomie 'personal violence'/'structural violence' ook de dichotomie 'intended violence'/'unintended violence' vermeldt. Deze laatste dichotomie gebruikt Galtung alleen bij het verduidelijken van de eerste. Zo tracht hij aan te tonen dat normatieve denksystemen veelal niet in staat zijn 'to capture structural violence in their nets'. Uit dit falen kan volgens Galtung echter ook weer niet worden geconcludeerd dat het verwaarlozen van 'personal violence' het begin van alle wijsheid is.
- De opvatting dat hier niet van alternatieven tot theorievorming en twee soorten gedrag sprake is, maar uitsluitend van een verschil in taalgebruik, wordt door Vesey (1966) als volgt onder woorden gebracht:
'On the one hand there is 'subject-language', to which belong words defined from the standpoint of the actor in the situation, that is, words describing mental activity; on the other, there is 'object-language', comprising words defined from the standpoint of an observer of the situation. (...) That a subject-language account of action can be given does not exclude the possibility of an object-language account being given, an account of the physical causes of my action. (...) This is because the mental activity and the brain activity that is its immediate physical concomitant are not two activities but two aspects of one and the same activity (...)'.
- Van belang — hoewel niet van toepassing op Galtung zelf — is hier ook wat Koch (1975, p. 23) opmerkt over de negatieve betekenisassociatie van geweld:
'Van geweld heeft bijna iedereen een afkeer en gebruik van geweld is voor de meesten van ons slechts moreel gerechtvaardigd als een reactie op door anderen tegen ons gebruikt geweld. Dit levert problemen op, wanneer men verkeert in zeer ongunstige omstandigheden, die naar ieders opvatting slechts door het gebruik van geweld verbeterd kunnen worden, terwijl overigens direct fysiek geweld uitblijft. De morele verontwaardiging voor het gebruik van geweld kan dan niet liggen in het geweldgebruik van anderen, maar moet ergens anders gezocht

worden — waar ik overigens geen moeite mee heb. Anderen overigens wél degelijk en wat ligt dan meer voor de hand om deze netelige morele problematiek te omzeilen door dergelijke ongunstige omstandigheden als een situatie van *structureel geweld* aan te duiden? De zelfverdedigingsrechtvaardiging van geweld kan dan wel weer gehanteerd worden en de ingewikkelde morele problemen zijn opgelost. Nu mag men definiëren zoals men wil. Misschien is er zelfs wel iets voor zo'n term als structureel geweld te zeggen. Waar ik me tegen verzet is dat op deze wijze een ingewikkelde morele problematiek onder tafel wordt geveegd. Manipulatief woordgebruik'.

Literatuur

- Boulding, K., 'Twelve Friendly Quarrels with Johan Galtung', in: *Journal of Peace Research*, XIV (I), 1977, pp. 75-86.
- Dencik, L., 'Vredeswetenschap: pacificatie of revolutie? Opmerkingen over een conflict binnen de polemologie', in: Hylke Tromp (red.), *Kritische Polemologie*, Assen: Van Gorcum, 1967, pp. 79-97.
- Deutsch, K. W. and D. Senghaas, 'The Steps to War: Survey of System Levels, Decision Stages and Research Results', in: *Sage International Yearbook of Foreign Policy Studies I*, Beverly Hills: Sage, 1973, pp. 275-329.
- Doel, J. van den, *Konvergentie en Evolutie*, Assen: Van Gorcum, 1971.
- Galtung, J., 'Violence, peace and peace research', in: *Journal of Peace Research*, Vol. 6 (1969), pp. 167-190.
- Høivik, T., 'The demography of structural violence', in: *Journal of Peace Research*, Vol. 14 (1977), pp. 59-73.
- Houweling, H. W. en J. G. Siccama, 'Geschiedenis in oorlogvoering?', in: *Transaktie* 6 (3), 1977, pp. 152-178.
- Kleerekoper, S., *Vergelijkend Leerboek der Bedrijfseconomie*, Groningen: Noordhoff, 1956.
- Koch, K., 'Iets over woordgebruik in de politiek', in: *Maatstaf*, okt. 1975, pp. 18-23.
- Leurdijk, J. H., 'Van internationale naar transnationale politiek: een verandering van paradigma?', in: *Acta Politica* IX (3), 1974, pp. 286-324.
- Nuis, A., 'De tactiek van het taalgebruik in de wetenschap der politiek', in: *Acta Politica*, II (4), 1966/1967, pp. 257-264.
- Rozemond, S., *Vrede en Sociale Gerechtigheid*, Den Haag: Nederlands Instituut voor Vredesvraagstukken, 1973.
- Schmid, H., 'Vredeswetenschap en politiek', in: H. Tromp (red.), *Kritische Polemologie*, Assen: Van Gorcum, 1973, pp. 3-31.
- Sharp, M., *The State, The Enterprise and the Individual: An Introduction to Applied Micro-Economics*, Londen etc. Cox & Wyman, 1973.
- Siccama, J. G., *Over Oorlog*, Den Haag: Nederlands Instituut voor Vredesvraagstukken, 1977.
- Singer, J. David, 'Preface', to J. Dedring, *Recent Advances in Peace and Conflict Research: A Critical Survey*, Beverly Hills: Sage, 1976, pp. 5-11.
- Singer, J. D. and M. Small, *The Wages of War 1816-1965: A Statistical Handbook*, New York etc.: Wiley, 1972.
- Snapper, F., 'Het onderzoek naar sociale verdediging in Nederland', in: *Militaire Spectator* 147 (1), 1978, pp. 9-14.
- Tromp, H., 'Veranderend perspectief in de vredeswetenschap: een nieuw paradigma'

ma?: Traditionele en radicale uitgangspunten in de studie der internationale betrekkingen', in: Fenna van der Burg e.a., *Vrede en Oorlog: Opstellen voor prof. mr. B. V. A. Röling*, Amsterdam: Arbeiderspers (Synopsis), 1977, pp. 15-42.

Vesey, G. N. A., 'Agent and Spectator: the double aspect theory', in: *Royal Institute of Philosophy Lectures*, Vol I, 1966, pp. 139-159.

Wright, Q., *A Study of War*, Chicago etc.: University of Chicago Press, 1965*

Zwart, P. J., *Causaliteit*, Assen: Van Gorcum, 1967.

Onderzoek

Polarisatie-simulatie

door J. Stapel

Circa tien jaar geleden hebben we bij het NIPO voor 't eerst een Links/Rechts 'semantic differentiel' schaal toegepast (Zie Acta Politica, oktober 1968).

Enige jaren geleden is hij bij het NIPO continu (d.w.z. praktisch wekelijks) in gebruik genomen.

Dat is gebeurd omdat deze eenvoudige schaal voldoet aan veel van de eisen die men aan zo'n instrument kan stellen.

Het is een stimulus waarop respondenten met (toenemend) gemak blijken te kunnen reageren. Het gebruikt een (politiek) begrippenpaar van (toegenomen) algemene gangbaarheid. Het is overzichtelijk en gemakkelijk registreerbaar.

Een van de aanduidingen voor de gangbaarheid en begrijpelijkheid is dat het geen antwoord-percentages, dat in 1968 nog 20 % bedroeg en in 1975 nog ± 10 %, intussen is gedaald tot 6 % à 7 %.

(En dat in wekelijks verse steekproeven, er is geen sprake van 'panel-gewinning'.)

In Elseviers Magazine is er voor 25 mei 1977 een en ander over gepubliceerd. Een van de interessante aspecten van de frequentieverdelingen over de zeven posities tussen links en rechts is de grote stabiliteit over vrij lange perioden.

Dat maakt de links/rechts-schaal aan de ene kant tot een nuttige achtergrond voor de interpellatie (en mogelijke herweging) van (voorgenomen) stemgedragswijzigingen maar maakt het aan de andere kant minder gevoelig.

Fijne nuances, nog nauwelijks hoorbare trillingen worden er blijkbaar niet zo goed mee opgevangen. Een langere schaal doet dat evenmin.

In internationaal onderzoek wordt elke zes maanden een schaal met 10 posities tussen links en rechts gehanteerd. De frequentie-verdeling in Nederland (en trouwens ook die in andere Noord-West-Europese landen — niet die in Frankrijk en Italië) lijkt steeds bijzonder veel op die van NIPO-7 punts-schaal: Hoogste percentage bij het 5e vierkantje (nooit het 6e) en een Gaussiaanse bubbel bij 5 en 6 samen.

(De op blz. 21 van het eerste Nationaal Verkiezingsonderzoek-verslag, De Nederlandse Kiezer 1977, gepubliceerde uitkomst wijkt er op merkwaardige